

Bojana 1. Cerkiew (we wsi tejże nazwy), 8 km od Sofii u stóp góry Witoszy, złożona z dwóch cerkiewek stanowiących zwartą całość, zestawionych w ten sposób, że z zach., w dwóch kondygnacjach typu cerkwi-grobowca (ob. Stanimaka, Bułgarska sztuka), połączona jest starsza, wsch., jako przedłużenie jej części dolnej — właściwego mauzoleum. Część wsch., starsza (niedokładnie datowana), pochodzi z XI w., gdy natomiast część zach. została według napisu zbudowana i ozdobiona w r. 1259 przez sebastokratora Kalojana. Jako świątynia dworska była pierwotnie połączona z zamkiem, który się tutaj znajdował. Ważniejsze od samej architektury są jednak malowidła ściennie jej wnętrza, stanowiące bez kwestii najcenniejszy zabytek śr. sztuki bułg. Nie są one wszystkie z tego samego czasu. Pod warstwą bowiem

malowideł, którymi ozdobiono całe wnętrze (także cerkiewki wsch.) w r. 1259, zachowały się w części wsch. także jeszcze resztki malowideł z w. XI, a w niektórych miejscach istnieją także jeszcze przemalowania z XVI i XVII w. Pierwotna warstwa malowideł, swoją techniką zbliżona do freskowej, zachowana jedynie we fragmentach stojących figur świętych jak i dwóch kompozycji Ukrzyżowania i Zaśnięcia P. Marii, przy czym zachowała się tylko jedna głowa (zmarłej P. Marii), odznacza się jasnym kolorytem, prostym układem draperii i wielkimi figurami, co wszystko razem zbliża je do monumentalnego malarstwa biz. XI—XII w., zwłaszcza do mozaik w Hosios Lukas w Focydzie. Są one niewątpliwie dziełem artystów biz., jak wskazują na to również napisy grec.

Ryc. 58. Cerkiew w Bojanie wg B. Filova

O wiele liczniejsze i w całości zachowane są malowidła z r. 1259, malowidła wykonane al secco, dalekie od dawniejszych koncepcji monumentalnych, o ciemnym i gęstym kolorycie i delikatnym modelunku. Szczególnie znamieną jest dążność do pogłębienia wyrazu psychologicznego samych twarzy jak i całych kompozycji. Charakterystyczne są formułki konwencjonalne zarówno w sposobie ujmowania figury i twarzy ludzkiej, draperii, przestrzeni i krajobrazu, jak również ich modelunku, kolorytu i rozmieszczenia barwnych plam. Na ścianach narteksu obok licznych postaci świętych są dwie grupy portretów fundatorskich, sebastokratora Kalojana i jego żony Desislawy oraz cara Konstantyna Asena Ticha i carowej Ireny, a na sklepieniu i w lunecie ściany zach. 18 scen z życia św. Mikołaja. Wśród tych malowideł umieszczonych na ścianach znajduje się szereg wartościowych kompozycji. Odzwierciedlają one najbardziej charakterystyczne cechy malarstwa biz. XIII w., zwłaszcza w scenie „Chrystusa młodzieńczego w świątyni wśród uczonych”, albo też postaci Chrystusa Euergetesa, będącej kopią znanej podówczas ikony knstpol., jednej ze szczytowych kreacji malarstwa biz. Całkiem

wyjątkowe miejsce zajmują jednak wymienione portrety fundatorskie, zwłaszcza podobizny Kalojana i Desislawy. Są one wykonane z natury, odznaczają się niezwykle żywą charakterystyką i pogłębionym wyrazem indywidualnym. Sztuka malowideł bojańskich wiąże się bardzo blisko ze sztuką Konstantynopola (wykazują to zarówno cechy ikonograficzne,

Ryc. 59. Chrystus Euergetes — malowidło ściennie z cerkwi w Bojanie (1259 r.) wg B. Filova

jak i formalne oraz stylistyczne). W samym Konstantynopolu z tego okresu (okres ces. łac.) nie się nie zachowało z tej dziedziny. Nie brak też kilku szczegółów wskazujących na związki z gotyką sztuką zach. (w cyklu scen z legendy św. Mikołaja i w portrecie Desislawy). Podkreślona jest także rodzimość — jeśli nie samych artystów, to fundatora — przez umiesz-

czenie napisów tylko w jęz. słow. B. stanowi cenny dokument promieniowania sztuki Konstantynopola na Półwysep Bałkański w okresie coraz bardziej wzmagającej się potęgi i znaczenia obu państw słow., Bułgarii i Serbii (ob. Bułgaria—sztuka).

Lit.: A. Грабарь, Боянската църква, L'église de Boiana, Monuments de l'art en Bulgarie, Sofia, t. 1, 1924; Д. Айналов, Боянската роспись 1259 года, Известия на Българския Археологически Институт, 4, 1926—7, s. 121—34; A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris 1928.

2. B., rz. wpadająca do Jeziora Szkoderskiego i jego odpływ na obszarze Zety (ob.). Nad B. zachowane są ruiny dużej bazyliki trójnawowej byłego benedyktyńskiego kl. Św. Sergiusza i Bachusa z XI w., bazyliki, której mury zbudowane sposobem italskim na przemian z warstw kamieni i cegły, były przykryte stropem drewnianym. Jej ruiny stanowią wraz z szeregiem innych ruin w granicach Zety wymowny dokument bliskich związków, jakie łączyły najstarszą architekturę Serbii w okresie przed Nemaniciami ze wzorami italo-zach. Nad portalem zach. bazyliki znajduje się napis z r. 1290, kiedy królowa serb. Jelena z synami Dragutinem i Milutinem kościół ten odnowiła. Wg kroniki Popa Dukljanina (ob.) w kl. przy tym kościele byli pochowani królowie Zety: Vojislav, Michał, Bodin i inni (ob. Zeta).

Lit.: И. Ястребов, О православним српским старим и новим црквама у скадарском округу, Гласник Српског Ученог Друштва, 43, 1880; G. Millet, L'ancien art serbe, Les églises, Paris 1919; В. Марковић, Православно монаштво и манастири у средњевијековној Србији, Сремски Карловци 1920; А. Дероко, Српски споменици у околини Скадра, Српски Књижевни Гласник, 1929; те же, У Бодиновој престоници, Старице, NS, 5, 1930; В. Бошковић, Основи средњевијековне архитектуре, Београд 1947, s. 132—3; А. Дероко, Монументална и декоративна архитектура у средњевијековној Србији, Београд 1953. [Wojślaw Molè]